

EMEK SERMAYE ÇELİŞKİSİNDE TÜRK MODERNLEŞMESİ VE KÜRESEL POPÜLİZM

Serkan GÜZEL*

ÖZET

Bu çalışma, devletçilik kadar önemli olan popülizme ve onun dönemlere göre değişen işlevselliğine dikkat çekmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra iş, istihdam, gelir ve genel olarak toplumun refahını artırmayı önceleyen Keynesyen sosyo-ekonomik politikalar, neo-liberalizm ile birlikte tamamen terk edilmiş ve bunun bir sonucu olarak eylem boyutu hiç olmayan söylem boyutu güçlü bir popülizm kendini göstermeye başlamıştır. Ayrıca söz konusu popülizm, 1950'lerde sermaye ağırlıklı bir görünüm almıştır. Bu, ilerleyen yıllarda neo-liberalizmin özellikle gelişmekte olan toplumlara sermaye transferini kolaylaştırıcı bir nitelik olarak değerlendirilebileceği anlamına gelir. Öte yandan bu süreçte özellikle 1970'lerden sonra emeği önceleyen bir sosyo-ekonomik politika olanak ve olasılığını gündeme getirecek bir sosyal ortam ortaya çıkmıştır. Ne var ki 1980'lerden sonra neo-liberalizm, tüm gündelik yaşamı derinden etkileyen ve emeğin tüm işlevselliğine rağmen sermayenin gücünü artırmak üzere bireysel özgürlüğü ve buna bağlı olarak tüketimi önceleyen üstün ve yetkin toplumsal bir aygıt olan küresel popülizmi ortaya çıkarmış ve pekiştirmiştir. Gerçekten de merkezîyetçilik ve evrenselcilik önceliği olan ve uygulanması oldukça güç modernizme oranla bireyciliği, özgürlüğü ve buna bağlı olarak sınırsız tüketimi vurgulayan post-modernizm küresel popülizmin yaygınlık ve etki alanını dikkate değer ölçüde artırmıştır. Böylece diğer gelişmekte olan toplumlar gibi Türk toplumsal yapısının da küreselleştiği ve çağa ayak uydurduğu inancı, küresel popülizmin kapsama alanını açıkça ortaya koyar.

---

* Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü
sgguzel@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 5/4 Fall 2010

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, neo-liberalizm, sermaye popülizmi, emek popülizmi, küresel popülizm.

TURKISH MODERNIZATION AND GLOBAL POPULISM IN LABOUR-CAPITAL CONTRADICTION

ABSTRACT

This study highlights populism which is as important as estatism and its changing functionality with regard to periods. Keynesyen socio-economic policy that give priority to improvement of job, employment, wage and societal welfare generally after WW II, completely abandoned with neo-liberalizm and therefore populism that is fairly effective in discourse but action has begun to appear. However, in 1950's, populism mentioned above has begun put forward its capital tendenced characteristics. This means that neo-liberalizm will be able to be appreciated as a functional characteristics that make the transfer of capital of neo-libralizm especially to the developing countries easy within following years. On the other hand, in this progress, a social context that will put the probability and possibility of a socio-economic policy which gives priority to labour especially after 1970's on agenda has occured. Nonetheless, after 1980's, neo-liberalizm emerged and intensified global popülizm as an ascendent and perfect social instrument that highly effects whole everyday life and give priority to the individual freedom and therefore to the consumption in order to increase the power of capital despite all of the functions of labour. In fact, post-modernizm that emphasizes individualism, freedom and therefore unlimited consumption with regard to modernizm that is too difficult to be applied and that give priority to centralizm and universalizm has notably increased the extent and effectiveness of global populizm. So, belief in globalistaion of Turkey's societal structure and becoming compatible with this era as other developing societies put clearly forth the extention of global populizm.

Key Words: Modernization, neo-liberalizm, capital populizm, labour populizm, global populizm.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Giriş

Liberalizmin şu veya bu şekildeki görünümünün ya da uygulamalarının ulus/devletlerle işbirliğini, daha özeldede liberalizmin kendini ulus/devlet gerçekliği üzerine konumlandığı göz önünde bulundurulduğunda, post-modern söylemlerle birlikte etkisi ve gücü azalan ulus/devletlerin aynı zamanda liberalizmin etkisini azaltması gerekmez mi? Oysa bir taraftan küreselleşme ile daha güçlü pazarlar yaratılmaya çalışılırken diğer taraftan da liberalizmin henüz çökmediğinin dolayısıyla ulus/devletlerin güçlü devamının kolaylıkla gözlemlendiği bir sürece tanık olmaktayız. Küreselleşme sürecinde gerçektende ekonomik, teknolojik, sermaye, pazar olarak şirketlerin ve kartellerin birbirine karıştığı görülse de, bunların ne derecede eşit koşullarda bütünleştiği önemli bir tartışma konusu oluşturur. Bu süreçten etkilenme düzeyi gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlara göre farklılık gösterdiğine göre, Türk toplumsal yapısı da diğer gelişmekte olan toplumlar kategorisine girmektedir.

Türk modernleşmesi, kuzey-batı Avrupa'da ortaya çıkan ve yalnızca kendi bölgesini etkilemekle kalmayıp en uzak bölgeleri de etkileyen endüstri devriminin sosyo-ekonomik sonuçları ile yakından ilişkilidir. Modernleşme çabaları ile eskiden beri süregelen Türk kültürü dikkate değer bir değişim sürecinden geçmiş; ilk kez bu aşamada eski-yeni ayrımı belirginlik kazanmış; modernleşme konusu, koşullar elverdiğince tartışmaya açık hale getirilmeye çalışılmıştır. Böylece 18 yy.da başlayan Türk modernleşmesi, 1920'lerde şekillenmeye başlamış, 1950'lerde toplumsal yansımalarını belirginleştirmiş ve günümüzde özellikle gündelik yaşamımızı değiştirebilecek şekilde somutlaşmıştır. Ancak toplumumuzu doğrudan etkileyen I. Dünya Savaşı ve dolaylı yollardan etkileyen II. Dünya Savaşı'nın sosyo-ekonomik sonuçlarının yanı sıra ekonomik krizler, modernleşme sürecimizi önemli ölçüde geciktirmiştir. Dünya savaşları ve ekonomik krizler, aynı zamanda emeğin gelişim sürecini dikkate değer biçimde yavaşlatmıştır. Emeğin gelişimindeki gecikmeler, sosyal tarihin akışını etkilediği kadar kitlelerin talep etmesi gereken hak, ayrıcalık ve güvencelerin üstünü örtecek derecede etkili olan "popülizm"e ivme kazandırmıştır. Popülizm genel anlamda sermaye birikimini önceleyen bir çizgide gelişmiş olsa da, 1970'lerde emeğin değerindeki artış toplumsal farklılaşmaya ilişkin bir tabloyu daha da pekiştirmiştir. Ne var ki eski işlevselliğini kaybeden iki kutuplu dünyanın neo-liberalizmi ortaya çıkarması, emeğin sermayenin rasyonel bir aracı haline gelmesine eğilim kazandırmıştır. Neo-liberalizm, diğer toplumlar gibi kendi toplumumuzu öngörülen modernleşme hedefinden önemli ölçüde uzaklaştırmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Modernleşme Çabaları

Sermaye birikimini gerçekleştiren batı burjuvazisinin, kilise, derebeyi ve soyluların baskısından kurtulmak için verdiği hukuki, politik ve ideolojik mücadelelerin, geniş halk kitlelerinin yüksek katılımı ile 'burjuva demokrasisi'ne dönüşen boyutu" daha da belirginleşir. Burjuva demokrasisi, modern anlamda ortaya çıkan işçi sınıfının sermayeden talep edeceği hak, ayrıcalık, ödül ve tavizlerin çerçevesini belirler (Boratav 1990, 148). Ucuz işgücünün sermaye birikimindeki rolünü Endüstri Devrimi esnasında birebir öğrenen burjuvazi, sermaye birikim sürecinin sürekliliğini sağlayabilmek için işgücü ile uzlaşan tavrını sürdürme kararlılığını göstermiştir. Öyle ki burjuva demokrasisinin işçi sınıfının oluşumu ile yakından ilişkisi, işçi sınıfının hak ve ayrıcalıklarını, burjuvazinin reformlar yapmaya uzun bir süre direndikten sonra belirli ödümler vermeyi kabul ettiğinden çıkarsamak mümkündür (Thernborn 1989, 51-52). Gerçekten de işçilere ekonomik anlamda vermeye yanaşmadığı ayrıcalıkları sosyal alanda vermeye istekli olması, burjuvazinin emek-sermaye çelişmesini önlemeye hiç değilse azaltmaya çalıştığını açıkça ortaya koyar. Önceleri işçi sınıfının çalışma koşullarını iyileştirmekle sınırlı olan bu ayrıcalıklar, zamanla ücret artışı, prim, güvence gibi sosyal ayrıcalıkları da kapsar hale gelmiştir. Sosyal alanda elde ettiği hak, ayrıcalık ve tavizlerle işçi sınıfı, en azında emeğin değerini koruyabilecek bir güce erişmiştir.

Batıdaki bu modernleşme sürecinin analizini yapabilmek ve bir anlamda kendi toplumumuza uyarlayabilmek için Osmanlı yöneticileri pek çok öğrenciyi başta Fransa olmak üzere çeşitli Avrupa toplumlarına burslu ya da burssuz olarak gönderme politikasına ağırlık vermeye başlamışlardır. Asıl amaç, bir yandan Osmanlı'nın neden modern batının gerisinde kalmaya başladığını ortaya koymak, diğer yandan da özellikle bozulan toprak sistemini güçlendirerek Osmanlı'yı tekrar eski gücüne kavuşturmaktır (Berkes 1975, 90-93). Bu bağlamda Osmanlı yöneticileri başta 1815 yılında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın matbaacılık alanındaki gelişmeleri Osmanlı'ya aktarması için İtalya'ya gönderdiği Massâbiki olmak üzere çeşitli alanlara ilişkin 44 öğrenci göndermiştir. Ayrıca Osmanlı merkez hükümeti 1830'dan itibaren özellikle Fransa'ya burslu statüde öğrenci gönderme eğilimine gitmiştir. Bu eğilim, 1832-33, 1834-35, 1835-36, 19838-1839 dönemlerinde artarak devam etmiştir. Gönderilen öğrenciler arasında milliyet ayrımı yapılmadığını, Moniteur Otoman Gazetesi'nin müdürü Alexandre Blacque'nin oğlu Edouard Blacque olması açıkça ortaya koymaktadır. Şinasi Türk fikir hayatı ve edebiyat, Ferit Mazhar Paşa tesrih, Mirliva Nuri Kenan ve Fevzi Paşalar iç hastalıkları, Şakir Paşa fizyoloji, Miralay İbrahim Yusuf

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Bey asabiye, Ferik Efendi, Hüsnü Yusuf, Osman Hamdi, Şeker Ahmed Paşa resim sanatlarında ilklere imza atmışlardır. Üstelik Fransa'ya gönderilen Ethem Paşa, Mehmed Emin Paşa, Ahmet Vefik Paşa'lar sadrazamlığa, Münir Paşa Vezirliğe, Alexandr Mavroyani sefirliğe kadar yükselmiştir. (Şişman 2004). Batıya öğrenci gönderme politikası, Osmanlı Devleti'ne, Endüstri Devrimi'nin ürünü olan kent temeline dayalı toplum yapısının nasıl şekillendiğini görme, anlama, yorumlama ve açıklama olanağı vermiştir.

Popülizm

Modern dönemin ürünü olarak değerlendirilen popülizm kavramı, Marx'ın toplum diyalektiği düşüncesinden çok da bağımsız değildir. Bu bağlamda Marx toplum diyalektiğinde temel bir ekonomik alt yapı içerisinde biri üretim gücü, diğeri üretim ilişkileri olacak şekilde iki boyut tasarlar. Üretim güçlerindeki bir değişim sermaye sahibi olup olmama durumunu içeren üretim ilişkilerine yansır ve üzerinde temellendiği ekonomik alt yapıya baskı yaparak genel bir üretim biçimi değişimi ortaya çıkarır. Üretim ilişkilerinin bir sonucu olan üretim biçimindeki değişim, öncelikle sınıf bilincinin değişimine, sınıf bilincinin değişimi de üst yapı kurumlarını uyumlu bir dengede tutan ideolojinin ortadan kalkmasına yol açar. Böylece yeni bir toplumsal sistem ortaya çıkar (Sezgin 2008; Mandel 1996, 48-55; Marx 2009; Lefebvre 1996, 83-110; Wheen 2008, 45-77; Marx ve Engels 2009, 48-78). Sadece Marx'ın kapitalist toplum çözümlemesi değil aynı zamanda da Weber'in demir kafesini kapsayan bu topyekün sistemin dönüşümünü engelleyen en önemli mekanizma popülizm olarak karşımıza çıkmaktadır. Birbirine karşıt iki olgu gibi görünen kapitalist sınıf ve rasyonel bürokrasi, gerçekte birbirinin yansımasıdır. O kadar ki diğer sistemler gibi genel anlamda kapitalist sistemi özel anlamda ise sermaye birikimini salt devlet mekanizması ile açıklamaya çalışmak, kapitalist gelişmenin toplumsal boyutunu göz ardı etmek anlamına gelir. Bu anlamda asıl çözümleme noktası kapitalizmin güçlü devamını sağlayan devlet mekanizmasının birbirinden farklı sınıfların ürünü olduğudur. Ayrıca müdahalelerin de bu sınıfsal değişimin önündeki engelleri kaldırmaya yönelik olarak gerçekleştirildiğini göz önünde bulundurmak oldukça önemlidir (Gülalp 1993, 13-22).

Dünya toplumlarının pek çok aşamalarında birbirinden farklı akımların popülizmi kullandığına, bu bağlamda belirgin bir popülizm tanımının yapılabileceğine ilişkin yanılısamaya dikkat çeken yaklaşımlar oldukça önemlidir (Taggart 2004). Popülizm kavramı gerek ortaya çıkış bağlamı gerekse de geçirdiği anlam değişimi ışığında farklı toplumlarda farklı işlevlere bürünmüştür. Bu anlamda

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

popülizmin işlevselliği açısından en temel ayrım noktalarından biri de gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlar ayrımıdır. Teknoloji-ideoloji ayrımı öte yandan popülizmin toplumsal analizini batıdaki sermaye birikim süreci ile yakından ilişkili hale getirmektedir. Bilindiği gibi “sermaye birikimini gerçekleştiren batı burjuvazisinin, kilise, derebeyi ve soyluların baskısından kurtulmak için verdiği ‘hukuki’, ‘politik’ ve ‘ideolojik’ mücadeleler, geri dönüşlü olarak demokratik eğilimlerin temelini oluşturmuştur” Geniş halk kitlelerinin katılımını da kapsayan bu demokratikleşme eğilimi, “burjuva demokrasisi” olarak da nitelendirilir. Burjuva demokrasisinin sınıfsal ilişkilerin pekişmesi açısından bir başka önemi de, işçi sınıfının şekillenmesine ivme kazandırmış olmasıdır. Burjuvazinin işgücüne vermek zorunda kaldığı ‘hak’, ‘ayrıcılık’, ‘ödül’, ‘güvence’ ve ‘taviz’ler işçi sınıfının güçlenmesi ile sonuçlanmıştır. “İlk aşamada işçi sınıfı ile sınırlı olan ödümlerin zamanla çalışan kesimleri kapsayıcı hale geldiği ileri sürülebilir (Schumpeter 1966, 91-101).

Burjuvazinin feodaliteye, işçi sınıfının da burjuvaziye karşı elde ettiği bu kazanımları kurumsallaştırmak ve sürekli kılmak, devlet mekanizmasının direncine karşılık geniş halk kitlelerinin isteklerini canlı tutabilecek bir mekanizmanın gerekliliğini açıkça ortaya koymuştur. Bu mekanizmanın batılı toplumdaki yansıması popülizmdir. Bu bağlamda popülizm, toplumdaki elit tabaka tarafından halkın çıkarlarının bastırıldığını ve engellediğini varsayan ve devlet organlarının bu elit tabakanın etkisinden çıkarılıp halkın yararına ve toplum olarak gelişmesi için kullanılması gerektiğini söyleyen politik bir felsefe ve söylem biçimidir. Bu kuramsal popülizm çerçevesinin sınırlılıklarının çizilmesi, öte yandan kendi toplumumuzdaki popülizmin ortaya çıkışının ve dönemlere göre şekillenişinin de açıklanabilmesi anlamına gelir.

Sermaye Popülizmi

Cumhuriyet’in kuruluşu ile birlikte başlayan endüstrileşme kaygımızın gelenekçi-liberal sosyo-ekonomik politika ile de artarak sür(dürül)düğü genel kabul gören bir yaklaşım tarzıdır (Pamuk 1981, 8-18). Ancak önemli bir sermaye birikimi fırsatı olarak değerlendirilen “burjuvazimizin yabancılardan devraldığı ‘komisyonculuk’ ve ‘ticaret’i geliştirmesi için geçen zaman endüstrileşme düzeyimizi büyük ölçüde geciktirmiş; endüstrileşmenin gecikmesi ise ulusal sermayeyi her geçen gün yabancı sermayeye daha fazla bağımlı hale getirmiştir” (Cem 1999, 317). “Burjuvazimizin endüstrileşmeye yönelmek yerine dışardan alınan ürünlerin satışına dayalı ticarete yönelmesi” (Boratav 1990, 147), öte yandan dışa bağımlı sosyo-ekonomik politikayı daha da pekiştirmiştir. “Ekonomik

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

ve politik güçten yoksun burjuvazimizin, bu süreçte kendi dışında acımasızca gelişen ‘kapitalist sermaye’nin etkilerinden kurtulamaması”, buna önemli bir veri kaynağı niteliğindedir. Böylece hedeflediği sermaye birikimini gerçekleştirmekte zorlanan yerli burjuvazinin, kendi çıkarlarına uygun düştüğü sürece “devletle koalisyon kurmak”tan ve çıkarlarına ters düştüğünde de “devletle çatışma”ya girerek varlığını sürdürmekten başka çaresi kalmamıştır (Keyder 1995, 147; Ülgener 1981, 198-200). “Genelde burjuvazinin çıkarlarına ters düşmemeye özen gösteren devlet ise, her geçen gün burjuvaziye daha fazla taviz vermiş; bu tavizler, burjuvazinin, politik sistemin alternatif ve güçlü bir aktörü haline gelme kaygısı şöyle dursun mevcut politik düzenle koalisyonunu pekiştirmiştir” (Cem 1999, 316).

Sermayenin kontrolünü 1947 yılında bürokrasiden alarak tüccar ve eşrafın egemenliğine bırakma kaygısında olan Amerika, sosyo-ekonomik politikamızda göz ardı edilmesi oldukça güç bir değişim sürecini başlatmıştır (Cem 1999, 294). Boratav, “en az iki yüzyıldan beri temelleri atılmış olan dışa bağımlılığa dayalı bu yeni sosyo-ekonomik politikanın modernleşme sürecimizi büyük ölçüde yabancı sermaye ile eklenmekten başka alternatif olmayan bir çizgi”ye taşıdığını ileri sürer (Boratav 1990, 147; Boratav 1995). Böylece yaklaşık iki yüzyıl önce batıda başlayan “ticaret” ve “endüstri” devrimini kaçırarak sosyo-ekonomik politikamızın, aslında sermaye popülizmine kaymaktan başka pek bir alternatifi olmadığı açıkça ortaya çıkar.

Henüz modern anlamda bir sermaye birikim süreci gerçekleşmediği halde sermaye popülizminin toplumsal yapımızda yaşam şansı bulması, sosyal tarihimizde üzerine odaklanması gereken çelişkili süreçlerden biri olarak karşımıza çıkar. Aslında sermaye popülizminin geniş kabul görmesi, kendi burjuvazimizin, batı burjuvazisinin politik mekânizmada etkinlik kazanmasının birkaç yüzyıl süren sermaye birikim süreci ile gerçekleştiğini göz ardı etmesi ile yakından ilişkilidir. Böylece ulusal burjuvazimiz, sermaye birikimini sağlayacak en önemli etkenin gelişmiş ticaret hacmi ve temel üretim malları imalatı ile yakından ilişkili olduğunu görememiş; aksine kısa yoldan politik güç kazanma peşine düşmüştür. Bu, bir yandan “batı ile ekonomik ve politik bütünleşmenin toplumsal sorunların bütününe çözeceğine inanan; diğer yandan da ‘köylü ve küçük üretici’yi ilk kez politik sisteme taşıyacağı söylemi ile ön plana çıkan ve sermaye popülizmine ivme kazandıracak yep yeni bir anlayışı ortaya çıkarmıştır (Kongar 2000, 151).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Sermaye Popülizminin etkinlik kazanması, geri dönüşlü olarak toplumsal üretim yeteneğinin günden güne azalmasına yol açmıştır. Sermaye popülizmi, ulusal sermayeyi uluslararası sermayenin güdümüne verdiği için toplumsal yararı önceleyen sosyo-ekonomik politikalar üretmek neredeyse olanaksızdır (Önder 2004). Üstelik böyle bir anlayışta, sadece üst tabaka değil, orta sınıf halk bile “ağalık ve efendilik şuuru” ile iş hayatından elini çekmiştir (Ülgener 1981, 176-177, 198). Her ne kadar bir süre üretici halkın ön plana çıkmaya başlaması “emek”e verilen değer arttığını gösterse de, emeği önceleyen bir sosyo-ekonomik politikanın ne ölçüde yaşam şansı bulabileceği önemli bir tartışma konusu oluşturur

Emek Popülizmi

Sermaye birikimini sağlayan geniş bir girişimci sınıf ve örgütlü emeği ortaya çıkaracak sosyo-ekonomik koşullar olgunlaşmadığından, ne Osmanlı'nın son ne de Cumhuriyet'in ilk döneminde batıdaki gibi emek-sermaye farklılaşmasının ürünü olan sınıfsal yapı oluşmamıştır (Berkes 1975, 95). Geniş tabanlı sermaye eksikliğinin yanı sıra biri sosyo-ekonomik politika, diğeri ise halkın devlet güvenceli iş kaygısı olmak üzere Türk toplum yapısında emeğin gelişimine engel oluşturan iki temel etkenden söz edilebilir: Geniş tabanlı sermaye eksikliği, sosyo-ekonomik politikamızın tam anlamıyla ne sermaye birikimini önceleyen batılı kapitalist modelle ne de emeği önceleyen sosyalist modelle bire bir örtüşmesi ile yakından ilişkilidir. Politik sistemin batılı sınıf yapısını tam anlamıyla kabul etmedeki isteksizliğini, büyük ölçüde işçi sınıfının güçlenmesi kaygısına dayandıran Berkes (1975, 133), “bir yandan endüstrileşmek isteniyor; diğeri yandan da Türkiye baştan başa işçileşmiş de hani bugün yarın ‘proleter ihtilâli’ kopacakmış gibi bir işçi korkusu, bir ‘emekçi düşmanlığı’ körükleniyordu” ifadeleriyle ortaya koymuştur. İnsel'in, “sınırlı bir endüstrileşme sürecinin ürünü olan fakat sayısı her geçen gün daha çok artan işçiler, koşullar elverdiğince devlet işletmelerinde istihdam edilmeye çalışılıyor” şeklindeki tespiti ise, Berkes'in bu yaklaşımını yıllar sonra bile pekiştirici bir veri niteliği taşır. Ayrıca “devlete kapılanmak ideolojisi”, bu ikili tutumu en somut bir şekilde ortaya koyar (İnsel 1995, 200). Türk toplum yapısında emeğin gelişimine en gel oluşturan diğeri bir etken ise, “kendisini geleneksel politik sistemle özdeşleştiren işçilerin, bu özdeşleşme sürecini geri dönüşlü olarak toplumun sivil öğelerine karşı bir ayrıcalık ve baskı aracı” olarak kullanmasıdır. Devlet sektöründe çalışan birinin “...memura dokunmanın cezasını düşün istersen...” gibi ifadeleri sıkça kullanması, bu ayrıcalığı açık bir şekilde ortaya koyar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Bütün bu etkenler birlikte değerlendirildiğinde, batıdaki işçi sınıfından farklı olarak kendi toplumsal yapımızda emeğin, sermayeyi artıran, bir başka deyişle burjuvazinin sermayesine sermaye katan en önemli ögenin kendisi olduğunun bilincinde olmaktan oldukça uzak olduğu görülür. “İşçi sınıfının sosyal hakları, ‘alınması gereken bir hak’tan çok ‘verilmesi gereken bir ayrıcalık’ gibi algılaması” (Boratav 1990, 148; Bilgiseven 1984, 81); “Türkiye’deki işçi sınıfının 1948 yılına kadar ‘üretim unsuru’ ile sınırlı değerlendirilmesi”ndeki temel nedenlerden biri olarak karşımıza çıkar (Karpaz 1967, 100). İşçi sınıfının bu tutumu, öte yandan sosyo-ekonomik politikanın ilerleyen yıllarda emeği önceleyen bir politika şekillen(diril)mesinden çok emek popülizmini önceleyen bir çizgiye kaymasını kolaylaştırıcı bir işlev görmüştür. Boratav (1990, 149), “sosyo-ekonomik politikanın ekonomik ve sosyal koşulları iyileştirici ‘somut öneriler’ sunmadığı halde işçilerin emek popülizmini sahiplenmesinin belirgin bir şekilde kolaylaştırdığını; böylelikle işçi sınıfının normal koşullarda kendisinin talep etmesi gereken hak ve ayrıcalıkları devletten bekler hale ge(tiri)ldiğini” açıkça ortaya koymuştur. Bu niteliklere sahip bir işçi sınıfının, sosyo-ekonomik koşullarını iyileştirecek sosyal haklar için mücadele etmesini beklemenin ne kadar tutarlı bir yaklaşım olacağı önemli bir tartışma konusu oluşturur. Türk toplumsal yapısında emeğin gelişimini engelleyen ve/ya da yavaşlatan tüm bu etkenler sentezlendiğinde, dışa bağımlı ekonomi ile birlikte ivme kazanan ve toplumsal etkileri günümüze kadar uzanan “politikasızlık”ın kurumsallaşma sürecinin başladığı görülür. Neo-liberalizm ile pekişecek olan bu süreç, öte yandan sermaye popülizmini yeniden sosyo-ekonomik politikanın temel kilometre taşı haline getirmiştir.

KÜRESEL POPÜLİZM

Daha önceden insanı ve insan yaşamını yapı, düzen ve sistem gibi “kurgular” içinde eritmeye çalışarak tek tip “genel-geçer bir toplum modeli” oluşturmaya çalışan sosyoloji, modernleşmenin ilerleyen aşamalarında artık “insanı merkeze alan” ve insan yaşamını doğrudan ilgilendiren “sosyal problem”lerin çözümüne yönelmeye başlamıştır (Çelebi 2007; Çelebi 2001:193-198). Doğa bilimlerinde ulaşılan “denklemlere” benzer bir şekilde evrensel toplum model/yasaları aramaktan vazgeçen sosyoloji, böylelikle insan yaşamının birbirinden farklı şekillerini tek ve genel bir toplum modeline indirgeme eğiliminden büyük ölçüde kurtulmuştur. Üstelik modern toplum kavramının diğer yaşam çeşitlerini açıklamada yetersiz kalmaya başlaması, sosyolojinin “naturalistik kuramlardan hümanistik kuramlara dönüşü” ile sonuçlanmıştır. Bu dönüşüm süreci, oluşturmak istediği “genel-geçer sistem”i kapitalizm ve demokrasi ile yakından ilişkili olarak ele alan “yapısal-işlevselcilik”in (Therborn

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

1989, 59) önemini kaybetmesi anlamına gelir. Yapısal-işlevselciliğin önemini kaybetmesi, ayrıca birey, bireyler arası etkileşim, grup, gruplar arası etkileşim ve toplumsal kurumların gündelik yaşamın oluşumundaki önemini ön plana çıkaran “fenomenoloji”, “etnometodoloji”, “sembolik etkileşimcilik”, “dramaturji”, “alış-veriş” ve “çatışmacı yapısalcılık gibi hümanistik kuramların insan yaşamının çözümlenmesindeki rolünü artırmıştır (Poloma 1993, 13-20). Bütün bu gelişmeler sonucunda “tek bir gerçeklik” yerine “birbirinden farklı gerçeklikler” olduğu daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır.

Sosyolojideki bu kuramsal kayma sorunu genel anlamda dış dünya özel anlamda ise liberalizm (Yayla 2000a; Yayla 2000b) ile yakından ilişkilidir. Gerçekten de sistem, düzen, yapı kurguları üzerine kurulu iki kutuplu dünyanın, 80’li yıllar ile birlikte kendini neo-liberalizmin egemenliğine bırakması, sermaye ve emeğin dolaşım olanak ve olasılıklarını belirgin bir şekilde farklılaştırmıştır. Suğur ve Nichols’un (2005, 9) “genellikle, liberalizm ekseninde gelişen tartışmalarda popüler kültür, tüketim toplumu, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, internet, sanal gerçeklik, vb. konularda büyük sözler sarf edilmekte ancak üretim, çalışma yaşamı, sendikalaşma ve yeni emek süreçleri gibi konularda pek bir şey söylenmemektedir” ifadesi ile Sayın’ın (2002, 309) günümüzde Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlar, dünyadaki sermayenin savunuculuğunu yapmaktadırlar. Buna karşılık, işgücünün savunuculuğunu yapan, güçlü örgütler görülmemektedir” ifadeleri neo-liberalizmin tüm dünyadaki egemenliğine önemli bir veri kaynağı oluşturur. Diğer bilim dalları gibi sosyoloji de üretim ve çalışma olgusu üzerine çok tartışmalara sahne olduğu halde, ne tuhaftır ki günümüz sosyolojisi çalışma kavramı ile ilgili çok az şey söyleyebilmektedir. Globalleşme ile birlikte emek ve üretim süreçlerinde ne tür değişimlerin ortaya çıktığına ilişkin pek bir şey söylen(e)memektedir (Suğur ve Nichols 2005, 11). Oysa Başka şekilde tartışılmadığı durumlarda, kapitalist üretim biçiminin sermayenin büyümesine, sermayenin büyümesinin ise büyük ölçüde bedeli ödenmeyen emeğe bağlı olduğu görülür (Ecevit 1999). Gerçektende “II. Dünya Savaşı’ndan sonra Keynes’in kuramının etkisiyle, sermaye ve işgücü arasında bir uzlaşma sağlanmaya çalışılmıştı...Ulus-devletlerin temel amaçları, bir taraftan ulusal sermayenin gelişmesi için önce merkantilist ve daha sonra da klasik iktisatçıların görüşleri doğrultusunda ekonomi politikaları uygulamak ve diğer yandan çalışanların haklarını koruyarak vatandaşlarının insanca yaşama koşullarını sağlamak oldu” (Sayın 2002, 301-302).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Liberalizmin perspektifi dışında bir demokrasinin olabirliğini sorgulayan yaklaşımlar, farklılıkların öne çıkarılması üzerine kurulu olan yerel kimliklerin kendilerinin elde etmek zorunda olduğu çıkarların eşitlik ilkesini sağlaması şöyle dursun daha da eşitsizleştirdiğini ortaya koymuştur (Arditi 2010). Bu bakış açısı, öte yandan neo-liberalizmin güçlü devamlılığının popülizme bağlı olduğu anlamına gelir. Sınıf bilincini bireysellik ilkesi adına ortadan kaldırmayı hedefleyen neo-liberalizm, gelişmiş toplumlarda olduğu kadar gelişmekte olan toplumlarda da popülizmi ön plana çıkaran politikalarını uygulamaya koymaktan geri kalmamışlardır. Popülizm özellikle gelişmekte olan toplumlarda dışa bağımlı ekonomik sistemin halk kitlelerinden gizlenmesi işlevini üstlenmiştir. Böylece dışa bağımlı gelişmekte olan ekonomiler kalkınmaya çalıştıkça daha da artan oranda kendi çıkarlarına ters düşecek şekilde merkez sermayenin gelişmesine hizmet eder hale gelir. Sermayeden bağımsız olmadığı bilinen politikanın, bir yandan sermayeye hizmet ederken; diğer yandan da halkın desteğini alabilmesi için ideoloji üstü toplumsal bir aygıt üretmesinin gerekliliği kaçınılmaz bir “neo-liberal gerçek” olarak karşımıza çıkar. Diğer bir anlatımla, her ne pahasına olursa olsun sermaye artırımını uğruna “toplumun aldatılması” tek gerçeklik haline gelir. (Önder 2002). Bu aşamada sermayenin çıkarlarına hizmet eden popülizmin söylemsel boyutu halkı tam anlamıyla sarıp sarmalar. Sermayenin amacını gerçekleştirerek ve çıkarlarını pekiştirerek tek bir potada eritecek olan bu toplumsal tabanlı aygıt küresel popülizm olarak kavramsallaştırılabilir.

Küresel popülizm kavramını bir dünya sistemi olarak değerlendirilen liberalizmin belki de en işlevsel ve meşru versiyonu olan neo-liberalizmden bağımsız olarak açıklayabilmek oldukça güçtür. Sermaye ve işgücü arasındaki ilişkiler II. Dünya Savaşı’ndan sonra Batı dünyasında Amerikan kaynaklı sermayenin Avrupa teknolojisi üzerinde kontrol sağlamamasıyla uluslar-üstü bir nitelik kazanmıştır. Gerçektende Almanya başta olmak üzere yoğun yatırımlara sahne olan Batı Avrupa, işgücü çekim merkezi haline geldi. Neo-liberalizm ile birlikte, II. Dünya Savaşı’nın olumsuz sosyo-ekonomik etkilerini azaltmak ve/ya da ortadan kaldırmak üzere oluşturulan insan merkezli gelir ve istihdam artırıcı Keynesyen politikayı içeren sermaye emek uzlaşması büyük ölçüde ortadan kalktı. Sermaye ve işgücü ulusal boyutta bütünleşti. İşgücü gittiği toplumdeki işgücüyle bütünleşerek oluşturdukları kurumlar aracılığıyla sermayeye karşı büyük bir çatışma içine girdi (Sayın 2002, 299-302).

Neo-liberalizm yaklaşımlarının gözden kaçırdığı bir nokta da yeni üretim metotlarının ürünü olan örgütsüz, örgütsüz olduğu

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

kadar da ucuz emeğin nasıl değerlendirileceği sorunsalıdır. Bu açıdan, bu değişim süreci, yeni bir Sanayi Devrimi olmaktan oldukça uzak olsa da, 21. yüzyılın yeni yönetim metotlarını, 19 yy.ın Sanayi Devrimi'ne eklemleyen bir işlevi üstlenir (Suğur ve Nichols 2005, 12). Zaten neo-liberalizmin ortaya çıkışının “Fordist üretim sisteminden post-fordist üretim sistemine geçiş süreci ile yakından ilişkili olduğu, işçi sınıfının otomasyon sistemine karşı bilinçli duruşu”nu zayıflatma kaygısından çıkarılabılır (Gülalp 1993:111-113). Öyle ki bir yandan büyük şirketlerin ekonomik gücünü sınırlayarak elitlerin tahakkümünü engellemek; diğer yandan da önceliği halka vermek amacı ile yola çıkan popülizm, “liberalizmin sınıf bilincine sahip işçi bireylerinin artık çıkarlarını kendilerinin talep etmeleri gerekliliği”ni vurgulayan neo-liberalizmi tarafından dönüştürülmüştür (Erbaş 2009, 152-154; Clark ve Lipset 2007). Kaldı ki rekabet gücünün artırılması temeline dayalı olan küreselleşme, esnek üretimin yaygınlaştırılması, koruyucu çalışma yasalarının budanması, esnek üretimin yaygınlaştırılması, çalışma saatlerinin uzatılması, grev kırıcılarının işe alınması anlamına gelir (Sayın 2002, 309). Aslında 1980 sonrası uygulanmaya çalışılan ekonomi politikalarının, gerçek ücretlerde düşme, sanayi sektöründe ve devletin yaptığı sosyal hizmet harcamalarında daralmayı ve bunun bir sonucu olarak yeni tüketim kalıplarının oluşumunu gerekli kıldığı akıld tutulmalıdır (Demir 1994, 357). Gerçekten de “ne kadar fazla merkez dışı biçiminde ve eve yakın yerlerde çalışırlarsa, ücretler de o denli az kontrol edilebilir ve sendikalaşma da o denli zayıf olur (Sayın 2002, 306).

Günümüzde etkisini her geçen gün daha çok hissettiren neo-liberalizm sadece gelişmiş toplumlarda değil aynı zamanda gelişmekte olan toplumlarda da popülizmin anlamını önemli ölçüde değiştirmiştir. “1980’li yıllar ile birlikte Türkiye’de liberal politikalar yoluyla ekonominin dışarıya açılması sanayi kuruluşlarının uluslar arası piyasalardaki rekabet koşullarına uyum sağlamasını bir zorunluluk haline getirmiştir. 1996 yılında Türkiye’nin Gümrük Birliği’ne girmesi bu süreci daha da hızlandırmıştır... Tüm bu örnekler göstermektedir ki, yeni yönetim metotları gelişmiş toplumlardan Türkiye gibi gelişmekte olan toplumlara her geçen gün daha yaygın ve hızlı bir şekilde transfer edilmesine karşın (Suğur 2002, 314); çalışma koşullarının iyileştirilmesi, işçi sağlığı ve güvenliği ve çalışma yaşamının kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar bulunmamaktadır” (Suğur 2002, 320). Bütün bu gelişmeler bir gelişmişlik-az gelişmişlik sorunsalı bağlamında neo-liberalizm ekseninde değerlendirildiğinde, daha önceki dönemlerin hiçbirinde olmadığı kadar sermayenin sadece emeği değil diğer tüm toplumsal

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

ilişkileri kuşatan emeğin değerini göz ardı eden asimetrik güç ilişkileri perspektifindeki işlevselliği açıkça ortaya çıkar. Neo-liberalizmin gelişmiş ve az gelişmiş toplumlardeki işlevsellik farklılığı, ayrıca uzun dönemli sosyo-ekonomik politikamızdaki “belirsizlik” ve “kararsızlık”ı iyiden iyiye pekiştirmiştir. Artık bu aşamadan sonra gerçekleştirilmesi gereken en önemli şey, diğer gelişmekte olan toplumlarda olduğu gibi Türkiye’de de dışa bağımlı ekonomiyi halkın gündemine hiç getirmemek için “eylem boyutu” hemen hemen hiç olmayan ancak “söylem boyutu” güçlü olan küresel popülizme ivme kazandırmaktır. Bu aynı zamanda üretim güçleri ve üretim ilişkilerinin ürünü olarak toplumsal yansımalarını veren sınıf bilinci ve sınıflar arası uzlaşmazlık gibi temel sosyal sorunlarla uğraşmak zorunda kalmaktan kurtulmak anlamına gelir. Nasıl ki Türk modernleşmesi sermaye yokken sermaye popülizmini ve emek yokken de emek popülizmini içselleştirebildiyse, büyük ölçüde daha özgürlükçü bir tüketim anlayışına dayanan küreselleşme yokken de küresel popülizmi içselleştirebilecektir. Aslında bu bir anlamda hem gelişmiş toplumların hem de gelişmekte olan toplumların ne dışında kalabildikleri ne de onun sorunları ile başa çıkabildikleri önemli bir süreç olarak değerlendirilebilir(melid)ir.

Sonuç

Endüstrileşmiş ve endüstrileşmekte olan toplumlara göre belirgin farklılık gösteren teknoloji-ideoloji ilişkisi, endüstrileşmiş toplumlara uluslararası güç birliği olanağı vermesine karşın; endüstrileşmekte olan toplumların sermaye birikimini kendi öz kaynakları ile gerçekleştirmesini engelleyici işlev görür. Bu bağlamda “18. yy.da başlayan modernleşme sürecimizin, 1920’lerde belli bir şekil kazanmaya, 1950’lerde sınırlı da olsa toplumsal sonuçlarını vermeye ve 1960’ların sonlarından günümüze kadar somutlaşmaya başladığı daha iyi anlaşılır. Özellikle 1950’lerden sonra kendi içinde sermaye-emek ekseninde farklılaşan popülizm ile birlikte yeni bir dönüm noktasına gelinmiş, neo-liberalizm ile birlikte bu dönüm noktası daha da pekişmiştir.

Liberalizmin ilk ve en temel ilkesi olan bireycilik, zaten Türk toplumsal yapısına uygun bir sistem olmaktan oldukça uzaktır. Belki de bunun için çoğu yaklaşımlar Türk toplumsal yapısındaki ekonomi kurumunda piyasa mekanizmasına geçilememesini, bütüncü toplumsal yapının ürünü olan devlet mekanizması ile açıklamaya çalışan yaklaşımların azımsanamayacak kadar çoktur. Ne Türk toplumsal yapısının dinamiklerine uygun düşen ne de ondan kaynaklanan bir sistem olmayan liberalizm, Türk toplum yapısına sadece ekonomi alanı ile sınırlı bir çerçevede girmiş, buna bağlı olarak

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

uygulama alanı da sadece ekonomi ile sınırlı kalmış, zihinsel bir değişim ve dönüşüm getirememiştir. Türkiye’de liberalizm ilk olarak bireycilik ilkesi engeline takıldığı için zaten diğer ilkelerin sorgulanmasına geçilememiş, bu engel ise liberalizmin popülizm olduğunu düşündürmüştür. Kaldı ki bunu fırsat bilen devletçi-seçkin kesimin karşısında yer alan liberal söylemler, halkın istismar edilmesi uğruna hem liberalizmin “ortak iyi, toplum çıkarı, kamu çıkarı” ilkelerinin olmadığını doğrulamış hem de liberal politikaları uygulamaktan dikkate değer biçimde uzaklaşmışlardır.

Bütün bu etkenler ışığında Türk modernleşmesinin geldiği aşamayı değerlendirmek gerekirse, sermaye popülizminin egemen konumunun 1970’lere kadar sürdüğü, 1970’lerden sonra emeği önceleyebilecek bir sosyo-ekonomik politikanın uygulanabilme olanak ve olasılığının yakalandığı öne sürülebilir. Ne var ki özellikle 1970’lerde toplumsal farklılaşmaya ilişkin bir tablo olası hale gelmiş olsa da, istihdam ve gelir arttırıcı ve buna bağlı olarak öncelikle işçi bireylerin daha sonra da toplumun genelinin refahını yükseltmeyi amaçlayan Keynesyen sosyo-ekonomik politikadan belirgin şekilde sapan liberalizm, “söylem boyutu”nda bile olsa emeği önceleyen bir emek popülizminin olgunlaştırılmasındaki güçlükleri, birbirinden farklı somut olaylarla açıkça ortaya koymuştur. Kaldı ki emek ve sermaye popülizmini sentezleme gücüne sahip olan 80’li yılların neo-liberalizmi sermayenin emeği çepçevre kuşattığı önemli bir kırılma noktasını gözler önüne sermiştir. Böylece her ulusal sosyo-ekonomik politikanın başlangıcı olan üretim aşaması, kendi ulusal politikamızda bir kez daha göz ardı edilerek doğrudan tüketim aşamasına geçilmiş, buna bağlı olarak da küresel popülizmin meşru temelleri atılmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

KAYNAKÇA

- ARDİTİ, Benjamin, **Liberalizm Kıyılarında Siyaset: Farklılık, Popülizm, Devrim Siyaset**, Çev. E. Ayhan, Metis Yayınları, İstanbul, 2010.
- BERKES, Niyazi, **Türk Düşününde Batı Sorunu**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975.
- BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan, **Maliye Sosyolojisi**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1984.
- BORATAV, Korkut, **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1995.
- BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1990.
- CEM, İsmail, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Can Yay., İstanbul 1999.
- CLARK, Terry ve Lipset Martin, "Toplumsal Sınıflar Ölüyor mu?" Fark/Kimlik Sınıf, Der. Hayriye Erbaş vd., EOS Yayınları, Ankara, 2007: 73-86.
- ÇELEBİ, Nilgün, **Sosyoloji Notları**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2007.
- ÇELEBİ, Nilgün, **Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2001.
- DEMİR, Erol, "1980 sonrası Türkiye'de Uygulanan Ekonomi Politikalarının Kent Emekçi ailelerinin Geçim Stratejileri Üzerindeki Etkisi", **Dünya'da ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler, I. Ulusal Sosyoloji Kongresi**, Ankara, 1994, 357-366.
- ECEVİT, Mehmet, **Kırsal Türkiye'nin Değişim Dinamikleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- ERBAŞ, Hayriye, **Küreselleşme, Kapitalizm ve Toplumsal Dönüşümler**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2009.
- GÜLALP, Haldun, **Kapitalizm Sınıflar ve Devlet**, Çev. Osman Akınhay ve Abdullah Yılmaz, Belge Yayınları, 1993.
- İNSEL, Ahmet, **Türkiye Toplumunun Bunalımı**, Birikim Yay., İstanbul 1995.
- KARPAT, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi-Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller**, ?, İstanbul 1967.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

- KEYDER, Çağlar, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayıncılık, İstanbul 1995.
- KONGAR, Emre, **21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
- LEFEBVRE, Henri, **Marx’ın Sosyolojisi**, Çev. Selahattin Hilav, Sorun Yayınları, İstanbul, 1996.
- MANDEL, Ernest, **Marxizm’e Giriş**, Çev. Orhan Dilber vd., yazın yayıncılık, İstanbul, 1996.
- MARX, Karl ve Engels Frederich, **Komünist Manifesto**, Çev. Celal Üster ve Nur Deriş, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.
- MARX, Karl, **1844 El Yazmaları**, Çev. Murat Belge, Birikim Yayınları, İstanbul, 2009.
- ÖNDER, İzzetin, **Türkiye Nereye götürülüyor?** Nazım Kültür Evi, İstanbul, 2004.
- ÖNDER, İzzetin, **Nasıl Aldatılıyor: Küreselleşme, Kriz ve İstikrar Programı**, Nazım Kültür Evi, İstanbul, 2002.
- PAMUK, Şevket, **The Political Economy of Industrialization in Turkey 1947-1980**, 1981.
- POLOMA, M. Margaret, **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, Çev. Hayriye Erbaş, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.
- SCHUMPETER, Joseph A. **Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi I**, çev. T. Akoğlu, Varlık Yayınları, Ankara, 1966.
- SEZGİN, Ömür, **Marx, Kapital ve Diyalektik Materyalizm**, Phoenix, Ankara, 2008.
- SAYIN, Önal, “Küreselleşme Sürecinde Sermaye-işgücü İlişkisi”, **Dünyada ve Türkiye’de Farklılaşma Çatışma Bütünleşme II**, III. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Eskişehir, 2002, 299-311.
- SUĞUR, Nadir ve Nichols Theo, **Global İşletme, Yerel Emek Türkiye’de İşçiler ve Modern Fabrika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- SUĞUR, Nadir, “Türkiye’de İnsan Kaynakları Yönetimi ve Yerel Stratejiler: Beyaz Eşya Sektörü Üzerine Bir Araştırma”, **Dünyada ve Türkiye’de Farklılaşma Çatışma Bütünleşme II**, III. Ulusal sosyoloji Kongresi, Eskişehir, 2002, 312-327.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

-
- ŞİSMAN, Adnan, **Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.
- TAGGART, Paul, **Popülizm**, Çev. B.Yıldırım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- THERBORN, Gören, **Sermaye Egemenliği ve Demokrasinin Doğuşu**, Çev. Ş. Tekeli, V Yay., Ankara 1989.
- ÜLGENER, Sabri Fehmi, **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası**, Der Yay., İstanbul 1981.
- WHEEN, Francis, **Das Kapital**, Çev. C. Badem, Versus Kitap, İstanbul, 2008.
- YAYLA, Atilla, **Liberalizm**, Liberte Yayınları, Ankara, 2000a.
- YAYLA, Atilla, **Özgürlük Yolu Hayek'in Sosyal Teorisi**, Liberte Yayınları, Ankara, 2000b.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*